

Предраг Ђ. Бајић^[1]

Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за спорт
Београд (Србија)

УДК 316.472.4:004.738.5(73)(049.32)

077.5:32(73)(049.32)

613.8::004.738.5(049.32)

Приказ

Друштвене мреже и криза демократије на примеру Фејсбука



Сива Вајдијанатан: *Антидруштвене мреже: како нас Фејсбук раздваја и подрива демократију*, Clío, Београд, 2018, стр. 280.

Развој дигиталних технологија у 21. веку променио је свакодневни ритам, навике човека и његово поимање друштвеног живота. Просечан корисник није више често пасиван посматрач и прималац порука масовних медија, већ захваљујући развоју интернета, софтверској подршци и масовној производњи великог броја хардверских алатки, раније резервисаних једино за професионалце, постаје креатор. То је приметио и Лев Манович (Lev Manovich, *The Practice of Everyday (Media) Life*, 2008), који је нагласио да је „експлозија на вебу медијских садржаја које су креирали корисници (од 2005. године) довела до стварања новог медијског универзума“.

У том новом универзуму, у којем корисници свакодневно објављују и деле огроман број лично креираних садржаја, једно од најзначајнијих места на којем се обављају активности у онлајн окружењу постале су

[1] predrag.bajic@fzs.edu.rs

друштвене мреже, међу којима посебно место заузима Фејсбук, којем је рад посветио и Сива Вајдијанатан (Siva Vaidhyanathan). Овај професор медијских студија на Универзитету Вирџинија, одраније познат по проницљивим запажањима, покушајима да кроз ширу перспективу појединих појава укаже на њихове често на површини невидљиве последице^[2], овог пута је посветио пажњу друштвеној мрежи која већ око деценију и по представља својеврсни глобални феномен.

Књига *Антидрушћивене мреже: како нас Фејсбук раздваја и њодрива демократију* (*Antisocial Media: How Facebook Disconnects Us and Undermines Democracy*), коју је објавила београдска издавачка кућа Clio (превела с енглеског Јелена Петровић, едиција „Multimedia“, 280 стр.) у 2018. години (исте године када је јавности представљено и издање на енглеском језику) већ самим насловом позива на размишљање које превазилази заводљиву спољашњост и подстиче да се предност да консеквенцама које производи Фејсбук по разне аспекте наше свакодневице. Тако се већ на самим корицама, у рецензији, преносе речи

Мирољуба Радојковића, професора Факултета политичких наука Универзитета у Београду, да се у овој књизи доказује да је „Фејсбук постао највећа корпорација за оглашавање, да није покретач револуционарних друштвених промена, да добро служи ауторитарним режимима и да жели да постане оперативни систем наших живота“. Такође, ту су и речи Шери Теркл (Sherry Turkle), професорке на Масачусетском технолошком институту (*Massachusetts Institute of Technology – MIT*), која говори о раду Сиве Вајдијанатана као нечему што „неувијено и аргументовано, објашњава због чега је Фејсбук добар за појединце, а лош за демократију“.

У уводном делу, интригантним насловом „С Фејсбуком је проблем у Фејсбуку“, аутор објашњава свој став и, анализирајући потезе и размишљања оснивача Марка Закерберга (Mark Zuckerberg), према којем гаји значајну дозу благонаклоности^[3], долази до закључка да је „Фејсбук, напосто, превише гломазан да би се њиме ваљано управљало“. За њега, то је платформа која је „од безазленог друштвеног веб-сајта, који су склепали хардварски ђаци, прерастао у силу која, додуше, у лични живот

[2] На пример, у књизи Џона Ганца (John Gantz) и Џека Б. Рочестера (Jack B. Rochester) *Пирићи дигиталној доба: како сукоби око интелектуалне својине угрожавају наше личне слободе, наше њословање и свејску њривреду*, коју је на српском језику објавио Слио 2007. године, истакнуто је његово размишљање с почетка овог века о томе како се „питања о ауторским правима сада више тичу великих корпорација које ограничавају приступ својим производима и њихово коришћење, а мање усамљених писаца песама који ломе оловке пишући их под светлошћу голих сијалица“.

[3] Уз напомену да га никада није упознао, проучавајући његове говоре и интервјуе, као и есеје, чланке и текстове на Фејсбуку објављене под његовим именом, аутор за Закерберга каже да је „дубокомисаон, искрен, идеалиста и човек који размишља о другима“, али и да је „суштински неук“, да „није у стању да појми нијансе, сложеност, непредвидљивост, па чак ни тешкоћу“.

уноси нешто више ведрине, али такође пред демократију поставља велике изазове“. Такође, „то је прича о претераном уздању у добре намере, мисионарски дух и идеологију по којој је компјутерски код универзално решење свих недаћа човечанства“. С једне стране, имамо романтичарски поглед на зближавање људи, а с друге, низ примера који доприносе раздвајању, подели, лакшем ширењу непоузданих информација, лажних вести и другог. У наставку увода је објаснио како долази до „загађења“ информација те је пажњу посветио проблемима мотивације и јавног дијалога на овој друштвеној мрежи на личном примеру и примерима других, а затим и поставио питања: „Како је то живети преко Фејсбука? Какве то последице оставља по породицу, заједницу, већи део нације и око 30 одсто светског становништва? Шта ако Фејсбук постане оперативни систем живота свих нас?“

У првом од седам поглавља, под називом „Машина за уживање“, Вајдијанатан анализира јасно видљиво лице Фејсбука као платформе која корисницима доноси задовољство због разних апликација, повезивања с пријатељима и могућности да буду део њиховог живота без обзира на временску и просторну дистанцу. Међутим, он јасно указује да је и то предмет манипулације, објашњавајући да је Фејсбук „развио технике којима треба да измери нашу релативну радост или задовољство разним аспектима својих услуга“. У наставку се бави

анализом понашања просечног корисника на мрежи, проблемима зависности од Фејсбука, нарочито од када је постао доступан преко мобилних уређаја, стварању навике да се у сваком тренутку буде онлајн, да се исказују емоције и учествује како појединачно, тако и даљим удруживањем и друштвеним деловањем.

Аутор ове књиге наглашава да нас „Фејсбук привлачи, обузима, подстиче да

Фејсбук привлачи, обузима, подстиче да искажемо своју припадност, дели нас и све време прати сваку нашу интеракцију

искажемо своју припадност, дели нас и све време прати сваку нашу интеракцију“. Тај Фејсбуков систем за надзор види као део система за уживање и посвећује му посебну пажњу у другом поглављу. Вајдијанатан говори о свету у којем је свако ко има мобилни телефон с уграђеним фото-апаратом у ствари агент за надзор и већ на почетку истиче да је развој технологије отворио велике могућности за злоупотребе, кроз објављивање фотографија на Фејсбуку или Инстаграму, као интегрисаним

деловима истог гиганта, а где подаци о локацији и времену или таговање актера додатно помажу да се анализирају активности и навике корисника. У наставку се говори о проблемима прикупљања података, па и концентрацији моћи, продаји оглашивачима података о корисницима, а самим тим и неопходности да корисници буду опрезни како би спречили злоупотребу приватности, чак и по цену напуштања ове онлајн забаве.

Кроз пример „леденог изазова“ (*Ice Bucket Challenge*) аутор нас уводи у проблем Фејсбука као „машине за одвраћање пажње“ (што је и наслов трећег поглавља). Осим чињенице да знатан део видео-садржаја који се односио на тај феномен није говорио о суштини приче, односно да су постали „спектакли ради спектакла“, као још већи проблем је истакнут манир да критеријум за опредељење коме треба упутити донације, нарочито у медицини, зависи од довитљивости добротворних организација у кампањама на Фејсбуку. Посебан фокус је на феномену пажње, а истакнути су и начини на које „Фејсбук претвара личне податке у пропаганду“ и како креира релевантне садржаје за сваки профил, као и каква је улога новинарства и како се сналазе професионални медији у том свету.

У четвртом поглављу, „Машина за човекољубље“, говори се о Фејсбуку и друштвеној одговорности и наглашава се, између осталог, јединствен значај ове и сличних платформи за брзе реакције у случају кризних ситуација (један од примера је *Safety Check*). Међутим, у наставку, аутор опомиње и на непримерено понашање у ситуацијама када се крши неутралност мреже давањем предности одређеним садржајима (омогућавањем бесплатног приступа) у односу на друге (за које је неопходно платити потрошњу интернета), конкретно на примеру понуде одређених сервиса сиромашним Индијцима.

На то се надовезује и прича о Фејсбуку као „машине за протесте“ (пето поглавље),

с примерима у којима се испитује значај друштвених мрежа за повезивање и акцију, затим као о „политичкој машини“ (шесто поглавље), где је посебан акценат на Брегзиту (*Brexit*) и председничким изборима у Сједињеним Америчким Државама 2016. године, и на крају као о „машини за дезинформисање“ (седмо поглавље). У закључку, под називом „Машина за бесмисао“, Вајдијанатан покушава да укаже на правац деловања и потребу стварања глобалног или бар вишенационалног покрета, који ће оствестити људе и изборити се да се одговорно понашање корпорација не своди на обећања, већ да се заснива на јасној државној регулативи.

Свакако, дигиталне технологије ће наредних година још снажније постати део свакодневице. Вајдијанатан упозорава да би, у случају претварања у оперативни систем нашег живота, Фејсбук, чак и када га не користимо, могао „и даље да реагује, прати, снима, профилише, сортира и испоручује податке, па чак и више од тога“. Он говори о моделу у којем ће се „оперативни систем нашег живота бавити нашим телом, свешћу, одлукама“, где ће „пажња бити факултативна“, а „моћ концентрисанија“ и „манипулација непрекидна“, о „свету без стрпљења за аутономију и без простора за демократију“, који је „тром, као да је под наркозом“. Према његовом виђењу, то је свет који ће пре личити на „врли нови свет“ него на „матрикс“. Ипак, иако сматра да ће „проћи још доста времена пре него што сви будемо константно повезани док нас под будним

оком држи шачица компанија“, ова књига се може посматрати и као ауторов „црвени аларм“ да би друштво размислило у ком се правцу креће и покушало да предупреди негативне последице.

Књига *Антидруштвене мреже* усмерена је, пре свега, на Фејсбук, али представља вредну критичку алатку којом могу да се анализирају и друге глобално популарне друштвене мреже, које су одавно изашле из „романтичарског доба“ и постале компаније које су створиле империје трговином подацима својих корисника. Она наводи

**Књига
Антидруштвене
мреже усмерена
је, пре свега,
на Фејсбук, али
представља
вредну критичку
алатку којом могу
да се анализирају
и друге глобално
популарне
друштвене
мреже, које су
одавно изашле из
„романтичарског
доба“ и постале
компаније које
су створиле
империје
трговином
подацима својих
корисника**

на размишљање о границама приватности, подстичући кориговање навика како би се смањила зависност од онлајн окружења и обезбедила боља заштита приликом

боравка у њему. Такође, покреће и на размишљање о природи самих мрежа, које омогућавају повезивање и иницијално могу да буду оне које доприносе лакшем ширењу информација и култури дијалога, а у пракси се често истичу циркулацијом порука међу истомишљеницима и већим отпором према другачијем ставу.